
КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 130.2:82-312.1:821.162.2

Г. С. Файзулліна, аспірант

**ЕТНОКУЛЬТУРОГРАФІЯ
В УКРАЇНСЬКОМУ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ РОМАНІ
(«МУЗЕЙ ПОКИНУТИХ СЕКРЕТІВ» ОКСАНИ ЗАБУЖКО)**

Анотація. У статті розглядаються визначальні риси постмодерністського філософського роману. Етнокультурологія в постмодерній літературі проаналізована на прикладі філософського роману «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко з точки зору його світоглядно-філософських та етнокультурологічних вимірів. Досліджені романні переосмислення історії українського народу як етнонаціонального варіанту «постмодерністської свідомості».

Ключові слова: культурологія, філософія етнокультури, етнокультурологія, «етнокультурологія», філософський роман, постмодерністський роман, Постмодерн, Оксана Забужко.

Г. С. Файзулліна, аспірант

**ЕТНОКУЛЬТУРОГРАФІЯ
В УКРАИНСКОМ ПОСТМОДЕРНИСТСКОМ ФИЛОСОФСКОМ РОМАНЕ
(«МУЗЕЙ ПОКИНУТЫХ СЕКРЕТОВ» ОКСАНЫ ЗАБУЖКО)**

Аннотация. В статье рассматриваются определяющие черты постмодернистского философского романа. Этнокультурология в постмодернистской литературе проанализирована на примере философского романа «Музей заброшенных секретов» Оксаны Забужко с точки зрения его мировоззренчески-философских и этнокультурологических измерений. Исследованы романские переосмысления истории украинского народа как этнонационального варианта «постмодернистского сознания».

Ключевые слова: культурология, философия этнокультуры, этнокультурология, «этнокультурология», философский роман, постмодернистский роман, Постмодерн, Оксана Забужко.

H. S. Faizullina, Postgraduate Student

**ETHNOCULTUROGRAPHY IN UKRAINIAN POSTMODERN PHILOSOPHICAL NOVEL
(“THE MUSEUM OF ABANDONED SECRETS” BY OKSANA ZABUZHKO)**

Abstract. The defining features of the postmodern philosophical novel are considered in the article. Ethnoculturography in postmodern literature is analyzed on the example of the philosophical novel "Museum of abandoned secrets" by Oksana Zabuzhko in terms of its philosophical and ethnoculturological dimensions. The novel rethinking the history of the Ukrainian people as an ethnonational version of the "postmodern consciousness" is investigated.

Keywords: cultural studies, philosophy of ethnic culture, ethnocultural, "ethnoculturography", philosophical novel, postmodern novel, Postmodern, Oksana Zabuzhko.

Актуальність теми дослідження. В Україні початок постмодерного періоду в культурі, мистецтві та літературі пов'язують з розпадом СРСР, проте дискусії щодо генези, природи і особливостей українського Постмодерну тривають [див. 8]. Справа в тім, що з точки зору філософії етнокультури постмодернізм як «необароко» і «неокласицизм» зовсім не суперечить етнонаціональному в культурі, а, відтак, і не руйнує сутності української культури, яка є бароково-романтичною за своєю природою. Навпаки, вітчизняний постмодернізм уможливив подолання позаетнічного соцреалістичного канону й повернення української літератури та мистецтва до етнокультурної традиції, звільненої від одновимірного соціологічного трактування.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Естетика українського Постмодерну художньо виявила себе у стилістиці етнокультури (неоміфологізм, неофольклоризм, неопримітивізм, «друга хвиля» необароко), часто у формах «етнофутуризму». В останньому архаїчні, язичницько-міфологічні, фольклорні, духовно-релігійні та естетичні традиції української культури модернізуються, спрямовуються у сучасне і майбутнє [див. 11].

Постановка проблеми. Постмодернізм в сучасній українській літературі то є «етнокультурографія» (В. Личковах) сьогодення, що вбирає трансісторичні особливості національного світогляду, ментальності, типу мислення, культури мовлення, загалом філософії і культури життя, творячи своєрідний етнонаціональний варіант «постмодерністської свідомості». Тут нерідко руйнуються традиційні міфологічні моделі, формуються нові варіанти міфотворчості, демонструючи переплетіння міфу, фольклору, міфології соціалізму та постмодерністського світоглядного хаосу. З цієї точки зору репрезентованим й актуальним є філософський роман Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» (2009 р.), який ще недостатньо досліджений в аспекті філософії етнокультури, зокрема етнокультурології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження жанрової, художньо-стилістичної та світоглядної проблематики українського філософського роману у вітчизняній культурології у кін. ХХ – поч. ХХІ ст. започатковують В. Герасимчук, Д. Грибовська, Т. Гундорова, Ю. Джулай, О. Забужко, С. Павличко, О. Кирилова, І. Мойсеїв, В. Пуліна, С. Стоян, В. Скуратівський, О. Шевченко тощо. Натомість, постмодерністський філософський роман, що і дотепер не має чітких специфікацій, розглядався лише невіддільно від усього пласту української постмодерної прози, тобто не виокремився як самостійний предмет культурологічного дослідження.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Разом з тим, у пресі та критиці існує чимало спроб аналізу публіцистичного, культурологічного та літературно-філософського доробку Оксани Забужко (І. Андрусак, А. Вовк, Я. Дубинянська, Т. Гундорова, Є. Кононенко [6], В. Костюк [7], Л. Печерських, К. Родик, Т. Трохименко, Л. Плющ, Я. Поліщук, Р. Харчук тощо), на основі яких можливо розкрити етнокультурографічний аспект її роману «Музей покинутих секретів».

Постановка завдання: проаналізувати визначальні риси українського постмодерністського філософського роману в контексті літературної етнокультурології; розкрити постать О. Забужко як культуролога і письменниці; дослідити сплав філософії та літератури на прикладі філософського роману «Музей покинутих секретів» як моделі відродження етнокультурних традицій в мистецтві та літературі в добу українського Постмодерну.

Виклад основного матеріалу. Доба Постмодерну в літературі породила новий художній різновид роману – постмодерністський, – побудований на іронії, гротеску, пародії, травестуванні, контамінації, поєднанні, здавалося б, непоєднаних речей: верху і низу, комедії і трагедії, сатири й сентиментальності, документа й міфу тощо. На думку критика Василя Костюка, постмодерністські романи вирізняє фрагментарність, споріднена зі стилістичним пастишем. Та не кожен український постмодерністський роман є філософським, бо стилістика останнього є не самоціллю, а засобом до літературного вирішення буттєвих, екзистенціальних, ціннісних питань, проблематика якого націлена пошуків національної ідеї, на утвердження етнокультурного Ренесансу. У постмодерністському філософському романі важливе місце з точки зору етнокультурології посідає літературна актуалізація світоглядних цінностей, що мають традиційне духовне наповнення і цілеспрямовано впливають на етнонаціональну ідентифікацію й етнокультурний розвиток особи та народу.

У цьому контексті доцільно звернутися до постаті Оксани Забужко, адже приклад її літературної творчості та науково-дослідницької діяльності як публіциста й культуролога є показовим саме для культурологічного дослідження українського філософського роману як сучасної літературної етнокультурології. Її філософсько-культурологічні пошуки української ідентичності у творчості класиків української літератури – Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка – позначені авторською оригінальністю та нетрадиційним, по суті, постмодерністським підходом.

У публіцистичній праці «Шевченків міф України» (2009) О. Забужко, спираючись на філософсько-філологічний аналіз, шукає причини дотеперішньої загадкової абсолютності постаті

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Т. Шевченка в українській духовній культурі. Для цього вона відшукує метафізичні смисли земної історії, зашифровані в Шевченкових текстах, знаходячи їхні етнокультурні корені в традиційній українській демонології. На думку О. Забужко, Шевченків міф є головним набутком культури України загальноцивілізаційного значення, бо саме за його допомоги була витворена нова українська національна ідентичність. Т. Шевченко став творцем національно-консолідуючого авторського міфу, який трактується як «унікальна форма синтезу філософської рефлексії з архетипами колективного несвідомого» [4, с. 23].

Романного об'єму культурологічний есей О. Забужко «Notre Dame d'Ukraine»: Українка в конфлікті міфологій» [2] цікавий авторською інтерпретацією постаті і творчості Лесі Українки, покликаний до розвінчування міфів, до «чистки» Коду великої письменниці від нальоту радянськості. На думку Д. Дроздовського, «Notre Dame d'Ukraine» – це спроба розробити власну терміносистему Лесі Українки, подати власне бачення ментального коду поетеси-етнокультуролога. У такий спосіб цього ще ніхто не робив, адже йдеться про дослідження «суб'єкта в полі, що постає як конфлікт міфологій» [2, с. 1], де Леся Українка виступає як чи не остання цитадель українського лицарства, національної внутрішньої шляхетності та гідності.

Літературно-філософська творчість Оксани Забужко теж варта культурологічного розгляду, адже її роман «Музей покинутих секретів» відразу після виходу у 2009 році охрестили сучасним епосом українського народу. Але більшість дослідників інтуїтивно відчуває нечіткість у визначенні його жанру, бо постмодерністська проза взагалі важко піддається однозначному трактуванню, враховуючи те, що у постмодернізмі відбувається заміна поняття «жанр» поняттям «інтертекст». Зокрема, письменниця Є. Кононенко [6] вбачає тут превалювання рис містичного детективу, трилеру, любовного та пропагандистського романів. В. Костюк сміливо називає роман першим українським великим текстом, написаним у стилі «порноґламуру» [див. 7]. Л. Печерських наполягає на жанрі «історіографічний метароман», що втілює постмодерне розуміння історії. А роман цей і справді, як зазначила його авторка, про «минуле, що не минає», про нове переосмислення історії українського народу, що підіймає роман до рівня історіософського в контексті етнокультурології.

Літературознавець Л. Плющ ставить роман О. Забужко на одну книжкову полицю поруч з Томасом Маном, Дж. Джойсом, Ф. Достоєвським. Натомість К. Родик знайшов для роману Забужко іншу нішу, поставивши його поряд із творами Дена Брауна, вампірською саґою Стефані Маєр та циклом про Гарі Потера Джоанні Роулінґ, тим самим вказуючи його місце на полицях із сучасною масовою літературою.

Відтак, жанр і текст роману О. Забужко надзвичайно дискусійні, проте сама авторка визначає його як «роман ідей», той самий «філософський роман», що використовує персонажів як носіїв інтелектуальних теорій. На думку Д. Затонського, роман О. Забужко «не розгортає події і людське життя у просторі і в часі, а навпаки – згущує і ущільнює, нагнітає дію, вкладаючи її в короткий відтінок часу... і відтінкові цьому надається значення «символу епохи» [5, с. 38]. Авторка роману, художньо оброблюючи вцілілі документи, закордонні публікації, перекази про часи УПА, зробила спробу пролити світло на досі нерозгадані «секрети» відповідної історичної епохи. До того ж, роман не оминає сучасності, бо його події закінчуються на початку Помаранчевої революції (2004 р.).

Таким чином, у цьому філософському романі відбувається транслювання згаданої історичної епохи у XXI ст., де віднаходяться перетини минулого і сучасного, що слугує доказом циклічності соціального часу, історії, культури тощо. До того ж, помітивши надзвичайну зовнішню схожість вже легендарної української льотчиці Надії Савченко з Оленою Степанів (1892-1963) – першою жінкою-офіцером Української Галицької Армії, що також стала бранкою російського полону, О. Забужко відзначила, що «історія справді повертає Україну на те саме місце – з тими самими сюжетами. З тими самими персонажами...» [10].

Центральним мотивом роману є ідея секрету – це, зокрема, секрет Роду, «скелет-у-шафі», що через роки нагадує про себе. Письменниця-культуролог роз'яснює, що дівоча гра в «секрети» походить ще від тих часів, коли на поч. 30-х рр. наші прабабусі ховали від більшовиків ікони,

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

закопуючи їх у землю. Пізніше дівчата (хлопцям не можна було), наслідуючи цей ритуал, перетворили його в гру.

З точки зору етнокультурології це чисто дівоче заняття, як і народження дитини, ховання «секрету» в землю, має давнє матріархальне відлуння. Як робилися «секрети»? «Видлубувалася в землі ямка, вистелялася, щоб блищало, обгортковою сухозліткою від шоколадки – взагалі таке тло, блискуче і з поглибленою перспективою, це принцип лубкової ікони, пізньої, мануфактурної вже... На такому блискучому, срібному або золотому тлі викладалася [...] аплікація – зі скалок, з друзок, з усякого дрібного мотлоху... : з цукеркових фантиків, кольорових шкелець, намистин, гудзиків... Ще йшли в хід зірвані квіткові головки – ромашки, флокси, чорнобривці, – з цих переважно робилася своєрідна орнаментальна рамочка, що, між іншим, також нагадує українське примітивне малярство, і народні ікони наші так само ж із квітковим орнаментом... Ось такий творився бриколажик..., зверху накривався відповідного розміру уламком скла [...] – і засипався землею. Коли потім у тому місці розгребти, то в землі показувалось віконечко, за яким мерехтіла невимовна краса...» [3, с. 11].

«Секрет» в історії української культури і, відповідно, в романі набуває значення «скарбу» Людини, Роду, Етносу, Країни, що тримається в таємниці. Він має за собою зміст більший, ніж просто кольорові фантики, натомість символізує культурно-історичну самотність, ідентичність, незборимість, заповідає віднайти генетичну пам'ять та зберегти Дерево Роду, що трансформується в Дерево Пам'яті. До того ж не дарма скарб ховали у землю, адже земля не скривдить, а навпаки, збереже. Тут відлунює споконвічний український антеїзм – як принцип світоглядного й екзистенціального зв'язку з землею, що виявляє «вкоріненість» Роду у природу, довкілля, обійстя, в рідний ґрунт.

У своєму філософському романі, як літературній етнокультурологія, О. Забужко накладає історію трьох поколінь одна на одну, шукаючи той «секрет», що пов'язує їх в єдине ціле. Мотив сновидіння у творі тісно сплітає різні фрагменти українського родового хронотопу. Відтак, авторка постмодерно творить літературну мозаїку сюжету, який починає нагадувати споглядання знайдених у землі «секретів» через призму етнокультурних шкелець.

Фактично, перед нами «роман-музей», який виривається за межі літературного тексту, і побудований за допомогою постмодерністського колажу, де оповідь ведеться від трьох оповідачів поперемінно. До того ж естетичний колаж романного сюжету імпліцитно доповнюється літературно описаними живописними колажами художниці Влади Матусевич, причини трагічної смерті якої намагається з'ясувати головна героїня роману – журналістка Дарина Гоцинська. Не дарма в романі цикл картин Влади Матусевич теж має назву «Секрети», бо її живописна техніка, мистецьки, так само, як у грі, надзвичайно жіноча. Сама себе мисткиня, сміючись, називає господинею, «яка валить у борщ все, що потрошку псується в холодильнику» [3, с. 13].

З точки зору культурології та естетики синтезу для розуміння сутності «секрету» мистецтв для розуміння сутності «секрету» репрезентативною є картина, що має назву «Вміст жіночої сумочки, знайденої на місці авіакатастрофи». Журналістка Дарина характеризує її так: «дуже кінематографічна, монтажна робота, де кожна деталь промовляє, її можна відчитувати годинами, кадр за кадром – розбиті окуляри, квитанції, митні декларації, фото чоловіка й дитини в записнику, пудрениця з тріснутим дзеркальцем, і ці жахливі криваві мазки поверх...» [там само]. Подібна «мертва натура» стала сюжетним антиципатором романної смерті Влади Матусевич в автокатастрофі. Вона загинула на тому ж місці Бориспільської траси, що пролягла через забутий цвинтар жертв Голодомору, саме там, де у 1999 році реально-трагічно обірвалося життя В'ячеслава Чорновола – видатного українського політика, публіциста, борця за українську національну ідею і свободу.

З цього приводу В. Костюк вважає, що в образі художниці Влади є й інший виразний прототип: літературознавець Соломія Павличко, яка трагічно загинула напередодні 2000 року. Хоча згадана картина Влади Матусевич присутня в романі лише віртуально, та її словесний, літературний опис не менш вражаючий і навіть прогностичний. Читацькі спроби уявити її приводять до різних історичних і життєвих асоціацій, аж до трагічної катастрофи – падіння «Боїнга 777» під Донецьком у 2014 році. Це нашттовує на думку, що роман О. Забужко не позбавлений анти-

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

ципуючого струменя, доходячи до «касандрівської» функції прогнозування майбутнього в етнокультурнографічному контексті.

Романне зникнення циклу картин «Секрети» після трагічної смерті художниці також є етнокультурно символічним, бо асоціюється з втратою первинних цінностей, втратою родових, пуповинних зв'язків культури з історією народу. Це позначає загублення етнокультурної ідентичності в глобалізованому світі, що супроводжується щезненням надії на благополучне майбуття для Родини, Роду, Етносу та Надії.

Висновки. Отже, роман «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко відіграв значну роль у відродженні етнокультурних традицій в мистецтві та літературі в добу українського Постмодерну. До того ж, роман постмодерно сприяє синтезу й міжвидовій взаємодії мистецтв у контексті філософії етнокультури. Оксана Забужко етнокультурнографічно підводить до осягнення «Секрету» як «скарбу» історії української культури, що символізує в романі культурно-історичну самотність, ідентичність, незборимість. У постмодерністському філософському романі важливе місце з точки зору етнокультурології посідає літературна актуалізація світоглядних цінностей, що впливає на етнонаціональну ідентифікацію й етнокультурний розвиток особи та народу.

Література

1. Дроздовський Д. Notre Dame d'Ukraine, або Собор і Шпиль у конфлікті міражів [Електронний ресурс]. / Д. Дроздовський. – Режим доступу: http://www.vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=329&Itemid=41.
2. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій / Оксана Забужко. – К.: Факт. – 2007. – 640 с.
3. Забужко О. Музей покинутих секретів / Оксана Забужко. – Київ: Факт, 2009. – 832 с.
4. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О. Забужко. – К.: Абрис, 1997. – 144 с.
5. Затонський Д. В. Минуте, сучасне, майбутнє (про реалізм, традиції, новаторство) / Д. Затонський. – К.: Дніпро, 1982. – 370 с.
6. Кононенко Є. Гей, хто в лісі, озовися, або Чи можна повіситися на косі? [Електронний ресурс] / Є. Кононенко – Режим доступу: <http://litakcent.com/2010/04/22/hej-hto-v-lisi-ozovysja-abo-chy-mozhna-povisytytsja-na-kosi/>.
7. Костюк І. Дискурс ненависти в оболонці порногладуру [Електронний ресурс] І. Костюк – Режим доступу: <http://krytyka.com/ua/articles/dyskurs-nenavysty-v-obolontsi-pornoglamur>.
8. Личковах В.А. Українська естетика постмодернізму / В. А. Личковах // Історія естетичної української думки: Монографія / за ред. проф. В. А. Личковаха. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – С. 331-344.
9. Личковах В. А. Філософія етнокультури: Теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури / В. А. Личковах. – К.: ПАРАПАН, 2011. – 196 с.
10. Оксана Забужко у Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/oksana.zabuzhko/posts/10152453288713953>.
11. Файзулліна Г. «Етнофутуризм» української літературної антиутопії (на прикладі роману О. Ірванця «Рівне / Ровно (стіна)») / Г. С. Файзулліна // Взаємозв'язок курсів естетики і художньої культури з викладанням літератури, музики і образотворчого мистецтва в школі: Мат. Всеукр. наук.-практ. конф. / Наук. ред. В. А. Личковах. – Чернівці: Ієрогліф, 2013. – С. 124-129.